

DOI: 10.20535/kpi-sn.2019.2.167495

УДК 534.1+517.988

В.П. Лєгеца^{1*}, С.Г. Савчук²¹КПІ ім. Ігоря Сікорського, Київ, Україна²Національний університет біоресурсів і природокористування України, Київ, Україна

*corresponding author: viktor.legeza@gmail.com

БРАХІСТОХРОННИЙ РУХ МАТЕРІАЛЬНОЇ ТОЧКИ НА ПОХИЛІЙ ПЛОЩИНІ В ОДНОРІДНОМУ ГРАВІТАЦІЙНОМУ ПОЛІ

Проблематика. Варіаційна задача, яка поставлена і розв’язана в цій роботі, є природним узагальненням класичної задачі Бернуллі про пошук брахістохрони у вертикальній площині. В запропонованій постановці вона є новою і актуальною з практичною точки зору в таких галузях, як машинобудування, транспорт і логістика, спортивно-масові заходи тощо.

Мета дослідження. На похилій площині знайти таку криву, рухаючись вздовж якої без початкової швидкості в однорідному гравітаційному полі з однієї заданої точки в іншу задану точку цієї площини матеріальна точка здійснить такий перехід за мінімальний час.

Методика реалізації. Для досягнення зазначеної мети в роботі використовувались класичні методи варіаційного числення, а саме рівняння Ейлера.

Результати дослідження. Побудовано функціонал часу, з використанням якого аналітично виведено диференціальне рівняння просторової брахістохрони, що лежить на похилій площині. Після його інтегрування в замкненій формі отримано алгебричне рівняння брахістохрони. Результати дослідження проілюстровано графічно. У стартовій точці M брахістохрони встановлено напрям вектора початкової швидкості матеріальної точки. Проведено порівняльний аналіз швидкодії для оптимальної кривої – брахістохрони – та двох альтернативних шляхів руху матеріальної точки.

Висновки. Доведено, що проекція брахістохрони на площину OXZ не є циклоїдою. Показано, що вектор початкової швидкості матеріальної точки в стартовій точці M брахістохрони є перпендикулярним осі абсцис. Встановлено, що мінімальний час швидкодії залежить лише від параметра a похилої площини, коефіцієнта k дисипації енергії, а також від координат стартової M і фінішної N точок, через які проходить брахістохрона.

Ключові слова: варіаційна задача; брахістохрона; циклоїда; рівняння Ейлера; функціонал часу; час швидкодії.

Вступ

Наведемо стисло характеристику робіт, виконаних у рамках наукового напрямку, пов’язаного з пошуком рівнянь брахістохрони у різних постановках задач.

Уперше задачу про брахістохрону поставив і дослідив І. Бернуллі [1]. У 1696 р. він сформулював “проблему брахістохрони”: знайти форму кривої, рухаючись по якій намистинка, що перебувала в початковий момент у стані спокою і яка прискорюється гравітацією, переміститься з одної заданої точки в іншу за мінімальний час. У цій задачі припускалося, що намистинка рухається без опору у вертикальній площині в однорідному гравітаційному полі.

І. Ньютон, В. Лейбніц, Г.Ф. Лопіталь, Я. Бернуллі, І. Бернуллі довели, що розв’язком цієї задачі є циклоїда [2].

Аналітичні розв’язки зазначеної “проблеми брахістохрони” з класичним використанням

техніки варіаційного числення наведені у праці [3], а стосовно геометричної оптики – в [4].

Задачі про визначення форми брахістохрони з урахуванням сил кулонового тертя під час руху матеріальної точки у вертикальній площині в однорідному гравітаційному полі були досліджені Ashby та ін. [5], Heijden і Diepstraten [6].

У роботі Lipp [7] класична “проблема брахістохрони” Бернуллі з урахуванням сухого тертя перетворена в термінах задачі теорії управління. В новій постановці задачі про брахістохрону похідна по часу від кута, який визначає напрямку руху матеріальної точки, є параметром управління.

Узагальнення задачі про пошук форми брахістохрони, яка лежить на циліндрі, з урахуванням кулонового тертя були виконані Covic і Veskovic [8]. У роботах Hayen [9], В. Vratanaar і М. Saje [10] були сформульовані та розв’язані

задачі про визначення форми брахістохрони в неконсервативних силових полях.

Задача з визначення форми брахістохрони на циліндрі в однорідних силових полях була розв'язана в [11], а на циліндрах і сферах – у дисертації Palmieri [12].

Узагальнення задачі про брахістохрону на неоднорідні силові поля були розглянуті в статтях Aravind [13], Denman [14] і Venezian [15], причому в останній роботі була розв'язана задача про брахістохрону в лінійних радіальних силових полях.

У роботах Denman [14], Parnovsky [16], Tee [17] встановлені розв'язки цієї ж задачі в радіальних полях із силовою залежністю, яка є обернено пропорційною квадрату відстані між взаємодіючими точками.

Подальші узагальнення задачі про брахістохрону для матеріальної точки, в яких вивчалися релятивістські ефекти, викладені в працях Goldstein і Bender [18], Scarpello і Ritelli [19].

У праці [20] проблема брахістохрони розглядається на поверхнях обертання зі збереженням енергії. Для цього використовуються як класичні рівняння Ейлера–Лагранжа, так і метод, розроблений для розв'язання низки задач геометричної оптики про поширення світла. В цій статті також розглядається випадок руху матеріальної точки із релятивістськими швидкостями.

У [21] наведено нове узагальнення задачі про брахістохрону, в якій необхідно встановити форму кривої, що забезпечує переміщення матеріальної точки в однорідному гравітаційному полі за найменший час між заданою (стартовою) точкою і заданою кривою або між двома заданими кривими. Тертя в цих задачах не враховується. Узагальнена проблема розв'язується із застосуванням варіацій до різних кінцевих точок (точок фінішу). Ці задачі стосуються області варіаційних задач з вільними граничними умовами.

Нові узагальнення постановки задачі про брахістохрону пов'язані з коченням без ковзання тіла скінченних розмірів по різних поверхнях. Розв'язок задачі про брахістохрону для тіла скінченних розмірів, що котиться по ній, був відомий Е. Rogers [22], проте строге доведення і вивід рівнянь брахістохрони для такої задачі в його роботі відсутні.

У наукових статтях [23–25] методами класичного варіаційного числення були отримані рівняння брахістохрони для важкого однорідного циліндра, який перекочується без ковзан-

ня по вгнутій циліндричній виїмці, і доведена ізохронність коливань його центра мас.

Незалежно від автора праць [23–25] рівняння брахістохрони для важкого однорідного диска, який перекочується вздовж неї без ковзання, були виведені Л.Д. Акуленком у роботі [26]. Динаміка руху вертикального диска по горизонтальній площині без ковзання досліджувалась у роботі А. Obradovic та ін. [27].

У [28] розглядається флюїдодинамічний варіант класичної проблеми брахістохрони Бернуллі. Розглянуто задачу про брахістохрону, в якій матеріальна точка замінена порожнистим циліндром, заповненим в'язкою рідиною. Поставлено і розв'язано задачу про встановлення форми кривої, яка з'єднує дві задані точки і вздовж якої циліндр перекотиться за мінімальний час. Показано, що в загальному випадку шукана крива відхиляється від циклоїди.

У цій статті розглядається нова задача про брахістохронний рух матеріальної точки на похилій площині в однорідному гравітаційному полі з урахуванням дисипативних сил. Вона є природним узагальненням класичної задачі Бернуллі про пошук брахістохрони у вертикальній площині. В запропонованій постановці вона є новою теоретичною задачею варіаційного числення, актуальною з практичною точки зору в галузі машинобудування, транспортної логістики, у спортивно-розважальних заходах тощо.

Постановка задачі

Розглядається брахістохронний рух матеріальної точки на похилій площині в однорідному гравітаційному полі з урахуванням дисипації енергії. Дисипативна функція описується квадратичною функцією швидкості руху матеріальної точки.

Мета дослідження – на похилій площині знайти таку криву L , рухаючись уздовж якої без початкової швидкості в однорідному гравітаційному полі з однієї заданої точки M (точка старту) в іншу задану точку N (точка фінішу) цієї площини матеріальна точка здійснить такий перехід за мінімальний час.

Побудова функціонала часу і визначення диференціального рівняння брахістохрони

Для визначення диференціального рівняння брахістохрони будемо використовувати кла-

сичні методи варіаційного числення, а саме диференціальне рівняння Ейлера [3, 29].

Введемо просторову систему координат $OXYZ$. Нехай рівняння похилої площини π має вигляд (рис. 1)

$$\pi : y + z = a, a = \text{const} > 0. \quad (1)$$

Рівняння (1) можна розглядати як голономну в'язь, яка пов'язує координати y та z .

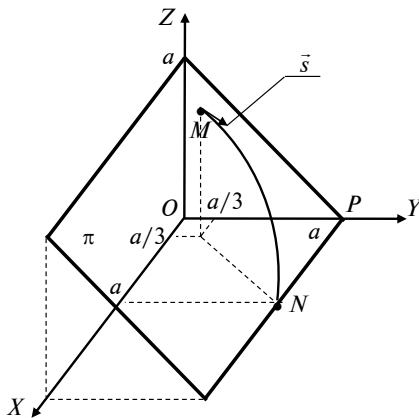

Рис. 1. Похила площина π , на якій відбувається брахістохронний рух матеріальної точки

Далі введемо такі позначення: m – маса матеріальної точки; v – її поточна швидкість; K – кінетична енергія матеріальної точки; $K = mv^2/2$; D – дисипативна функція, $D = kmv^2/2$, k – коефіцієнт пропорційності, $k > 0$; Π – потенціальна енергія точки, $\Pi = -mgz + h$, g – прискорення вільного падіння.

Побудуємо функціонал часу для цієї задачі. Нехай точки, які зазначені вище, мають координати: $M(a/3, a/3, 2a/3)$ – стартова і $N(a, a, 0)$ – фінішна. Запишемо рівняння збереження енергії для нашої задачі:

$$K + D = \Pi \Rightarrow \frac{mv^2}{2} + \frac{kmv^2}{2} + mgz = h. \quad (2)$$

Знайдемо константу h у співвідношенні (2), врахувавши положення стартової точки $M(a/3, a/3, 2a/3)$. У цьому разі в стартовій точці M початкова швидкість дорівнює нулю, тобто $v = 0$, а $z = \frac{2a}{3}$. Отже, дістанемо

$$h = mg \frac{2a}{3}.$$

Зі співвідношення (2) дістанемо вираз для швидкості v точки:

$$v = \frac{ds}{dt} = \sqrt{\frac{2g}{1+k}} \cdot \sqrt{\frac{2a}{3} - z}. \quad (3)$$

Запишемо вираз для диференціала дуги ds з урахуванням рівняння голономної в'язі (1):

$$ds = \sqrt{(dx)^2 + (dy)^2 + (dz)^2} = \sqrt{1 + 2(y')^2} dx. \quad (4)$$

Далі з рівняння (3) виразимо диференціал dt та, врахувавши співвідношення (4), запишемо функціонал часу T , який маємо мінімізувати:

$$T = \sqrt{\frac{1+k}{2g}} \int_{a/3}^a \sqrt{\frac{1 + 2(y')^2}{y - a/3}} dx. \quad (5)$$

Позначимо підінтегральну функцію в (5) через $F(x, y, y')$. Отже, маємо

$$F(x, y, y') = \sqrt{\frac{1 + 2(y')^2}{y - a/3}}. \quad (6)$$

Для визначення рівняння шуканої траєкторії брахістохрони використаємо диференціальне рівняння Ейлера [3, 29]:

$$F'_y - \frac{d}{dx}(F'_{y'}) = 0. \quad (7)$$

Знайдемо відповідні частинні похідні функції (6), що входять у (7). Спочатку знайдемо $F'_{y'}$:

$$F'_{y'} = -\frac{1}{2} \sqrt{1 + 2(y')^2} \cdot (y - a/3)^{-\frac{3}{2}}. \quad (8)$$

Тепер знайдемо F'_y :

$$F'_y = \frac{2y'}{\sqrt{y - a/3} \cdot \sqrt{1 + 2(y')^2}}. \quad (9)$$

Використовуючи (9), визначимо $\frac{d}{dx}(F'_{y'})$:

$$\frac{d}{dx}(F'_{y'}) = \frac{2y''(y - a/3) - (y')^2 - 2(y')^4}{(y - a/3)^{\frac{3}{2}}(1 + 2(y')^2)^{\frac{3}{2}}}. \quad (10)$$

Підставимо вирази (8) і (10) у рівняння Ейлера (7). У результаті певних перетворень дістанемо диференціальне рівняння другого порядку з відповідними граничними умовами:

$$2y'' \cdot (y - a/3) = -(y')^2 - \frac{1}{2}, \quad (11)$$

$$y(a/3) = a/3, y(a) = a.$$

Рівняння (11) описує проекцію шуканої кривої L на площину OXY . При цьому поточна апліката $z(x)$ положення матеріальної точки в просторі визначається з рівняння в'язі (1): $z(x) = a - y(x)$. Отже, параметризована брахістохрона $L(x)$ як множина точок простору описується так:

$$L(x) = \{ K(x, y(x), a - y(x)) \},$$

де x – параметр, $x \in [a/3, a]$.

Визначення алгебричного рівняння брахістохрони

Рівняння (11) можна проінтегрувати у замкненій формі за допомогою підстановки $y' = p(y)$, яка дає можливість знизити порядок рівняння на одиницю. В цьому випадку друга похідна набуває вигляду $y'' = p \cdot p'_y$. У результаті такої заміни дістанемо диференціальне рівняння першого порядку з відокремленими змінними:

$$2p \cdot p'(a/3 - y) = p^2 + \frac{1}{2}. \quad (12)$$

Після інтегрування рівняння (12) і повернення до старої функції $y(x)$ отримаємо два рівняння першого порядку:

$$y'(x) = \pm \sqrt{\frac{2C_1 + a/3 - y}{2(y - a/3)}}, \quad (13)$$

де C_1 – перша невідома стала.

Як далі буде з'ясовано, у виразі (13) слід вибрати знак “плюс”. Тут одразу важливо зазначити, що $y'(a/3) = +\infty$, бо $y(a/3) = a/3$.

Після інтегрування рівняння (13) (проміжні викладки не наводяться), отримаємо трансцендентне рівняння брахістохрони в явній формі:

$$2C_1 \cdot \operatorname{arctg} \sqrt{\frac{y - a/3}{2C_1 + a/3 - y}} - \sqrt{(y - a/3)(2C_1 + a/3 - y)} = \pm \frac{x}{\sqrt{2}} + C_2, \quad (14)$$

де C_2 – друга невідома стала.

Сталі C_1 і C_2 визначимо із використанням граничних умов: $y(a/3) = a/3, y(a) = a$. Друга невідома стала C_2 визначається одразу з умови $y(a/3) = a/3$: $C_2 = \mp \frac{a}{3\sqrt{2}}$. Для визначення першої невідомої сталої C_1 маємо скористатись другою граничною умовою $y(a) = a$ та розв'язати два трансцендентних рівняння відносно $2C_1$:

$$2C_1 \cdot \operatorname{arctg} \sqrt{\frac{\frac{2a}{3}}{2C_1 - \frac{2a}{3}}} - \sqrt{\frac{2a}{3} \left(2C_1 - \frac{2a}{3} \right)} = \pm \frac{2a}{3\sqrt{2}}. \quad (15)$$

Зведемо рівняння (15) до двох безрозмірних рівнянь, розділивши (15) на $\frac{2a}{3}$:

$$u \cdot \operatorname{arctg} \sqrt{\frac{1}{u-1}} - \sqrt{u-1} = \pm \frac{1}{\sqrt{2}}, \quad (16)$$

де $u = \frac{3C_1}{a}$.

На основі обчислень з'ясувалося, що в цій парі рівнянь тільки одне має дійсний розв'язок: це рівняння зі знаком “плюс” перед вільним членом. За допомогою числових методів встановимо величину кореня рівняння (16): $u = 1,543$. Звідси одразу визначимо першу невідому сталу:

$$2C_1 = 1,029 \cdot a.$$

Як бачимо, $C_1 > 0$. Отже, в результаті проведених обчислень розв'язок рівняння (14) набуває такого вигляду:

$$1,029a \cdot \operatorname{arctg} \sqrt{\frac{y - a/3}{1,362a - y}} - \sqrt{(y - a/3)(1,362a - y)} = \frac{x - a/3}{\sqrt{2}}. \quad (17)$$

Для зручності перетворимо рівняння (17) брахістохронної траєкторії до безрозмірного вигляду. З цією метою розділимо обидві частини рівняння на величину $a \neq 0$ та остаточно дістанемо

$$X(Y) = \frac{1}{3} + \sqrt{2} \left(1,029 \cdot \operatorname{arctg} \sqrt{\frac{3Y-1}{4,086-3Y}} - \sqrt{\left(Y - \frac{1}{3}\right)(1,362-Y)} \right), \quad (18)$$

де $X = x/a$ та $Y = y/a$.

Опускаючи проміжні викладки, запишемо алгебричне рівняння, яке пов'язує змінні x та z :

$$1,029a \cdot \operatorname{arctg} \sqrt{\frac{2a/3-z}{0,362a+z}} - \sqrt{(2a/3-z)(0,362a+z)} = \frac{x-a/3}{\sqrt{2}}.$$

Наведемо аналогічну залежність між змінними X і Z :

$$X(Z) = \frac{1}{3} + \sqrt{2} \left(1,029 \cdot \operatorname{arctg} \sqrt{\frac{2-3Z}{1,086+3Z}} - \sqrt{\left(\frac{2}{3}-Z\right)(0,362+Z)} \right), \quad (19)$$

де $Z = z/a$.

Аналіз проєкцій графіка брахістохрони на координатні площини

Проілюструємо отримані аналітичні результати графічно. На рис. 2 показано проєкцію на площину OXY оптимальної траєкторії руху матеріальної точки по похилій площині $y+z=a$, побудовану відповідно до рівняння (18).

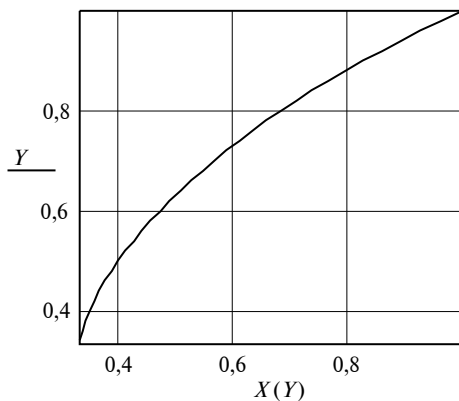

Рис. 2. Проєкція брахістохрони на площині OXY

Тут слід відзначити, що в точці старту M дотична до проєкції брахістохрони на площині OXY спрямована вздовж додатного напрямку осі OY , оскільки $y'(a/3) = +\infty$.

Далі на рис. 3 показано проєкцію на площину OXZ брахістохрони, побудовану відповідно до рівняння (19).

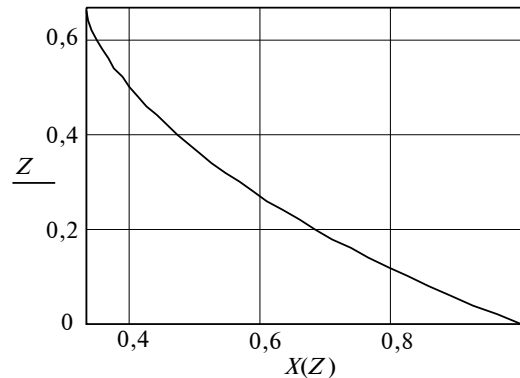

Рис. 3. Проєкція брахістохрони на площині OXZ

Тут теж слід зазначити, що в точці старту M дотична до проєкції брахістохрони на площині OXZ спрямована вздовж від'ємного напрямку осі OZ , оскільки $z'(a/3) = -\infty$. Такий самий результат можна отримати, якщо записати рівняння похилої площини (1) і виразити z через y .

Проведемо порівняльний аналіз кривої на рис. 3 із графіком циклоїди, яка є розв'язком класичної задачі Бернуллі про брахістохронний рух намистинки.

Звернімося до диференціального рівняння відносно змінної $z(x)$, з якого було отримане алгебричне рівняння (19). Для цього в (13) слід зробити заміну $y = a - z$:

$$z'(x) = - \frac{\sqrt{2C_1 - \frac{2}{3}a + z}}{\sqrt{2\left(\frac{2}{3}a - z\right)}}.$$

Перепишемо це рівняння інакше, звільнившись від ірраціональності:

$$\left((z')^2 + \frac{1}{2} \right) \left(\frac{2}{3}a - z \right) = C_1. \quad (20)$$

Тепер запишемо відоме диференціальне рівняння циклоїди, подане в іншій координатній системі [3, 29], де вісь OZ спрямована

вертикально вниз, а вісь OX – горизонтально вправо:

$$((z')^2 + 1)z = C_1. \quad (21)$$

Щоб коректно порівняти рівняння (20) і (21) в однаковій системі координат, зробимо в (20) заміну змінної $\frac{2}{3}a - z \rightarrow z$. У результаті отримаємо трансформоване рівняння:

$$\left((z')^2 + \frac{1}{2} \right) z = C_1. \quad (22)$$

Отже, можна легко побачити, що рівняння (21) і (22) відрізняються виразами в дужках. Із наведеного вище випливає висновок про те, що проекція брахістохронної кривої (19) на площину OXZ не є циклоїдою.

Тепер встановимо напрямок вектора початкової швидкості руху матеріальної точки, побудованого у стартовій точці M .

Спочатку запишемо його формальний вираз у довільній точці кривої, яка відповідає поточному її параметру x , скориставшись її параметризацією:

$$L(x) = \{K(x, y(x), a - y(x))\}, \quad x \in [a/3, a].$$

Отже, маємо:

$$\vec{S}(x) = (1, y'(x), -y'(x)).$$

Пронормуємо його на одиницю:

$$\vec{s}(x) = \left(\frac{1}{\sqrt{1 + 2(y'(x))^2}}, \frac{y'(x)}{\sqrt{1 + 2(y'(x))^2}}, -\frac{y'(x)}{\sqrt{1 + 2(y'(x))^2}} \right).$$

Тепер можна знайти напрямок цього вектора, якщо $x \rightarrow \frac{a}{3}$. Вище було встановлено, що $y'(a/3) = +\infty$. У результаті граничного переходу дістанемо такий одиничний вектор у точці M : $\vec{s} = (0; 1/\sqrt{2}; -1/\sqrt{2})$. Отже, можна зробити висновок про те, що одиничний вектор початкової швидкості руху матеріальної точки, побудований у стартовій точці M , лежить у площині, перпендикулярній до осі OX . Він утворює гострий кут у 45° з додатним напрямком

осі ординат OY і тупий кут у 135° з додатним напрямком осі абсцис OZ (див. рис. 1).

Порівняльний аналіз отриманих результатів із використанням величини функціоналу часу

Визначимо час швидкодії, або час руху, матеріальної точки по трьох різних траєкторіях між двома заданими точками $M(a/3, a/3, 2a/3)$ і $N(a, a, 0)$.

Перша траєкторія – це брахістохронна крива $MN(x; y(x); a - y(x))$ (де $x \in [a/3, a]$ – параметр цієї кривої), яка лежить на похилій площині і знайдена в процесі цього дослідження.

Друга траєкторія (альтернативна) – це відрізок прямої l , що з'єднує дві граничні точки $M(a/3, a/3, 2a/3)$ і $N(a, a, 0)$ і лежить на похилій площині. Її рівняння має вигляд

$$l: \frac{x - a/3}{1} = \frac{y - a/3}{1} = \frac{z - 2a/3}{-1}.$$

Третя траєкторія (альтернативна) – це крива $MN(x; y(x); a - y(x))$ (де $x \in [a/3, a]$ – параметр цієї кривої), яка лежить на похилій площині, причому змінні x і y зв'язані між собою параболічним рівнянням:

$$y(x) = \frac{3}{4a}x^2 + \frac{a}{4}.$$

Перейдемо до обчислення часу швидкодії для кожної із зазначених ліній.

Для **першої траєкторії** з урахуванням отриманого рівняння (13) функціонал (5) має вигляд

$$T = \sqrt{\frac{1+k}{2g}} \int_{a/3}^a \sqrt{\frac{1+2(y')^2}{y-a/3}} dx, \quad (23)$$

де $2C_1 = 1,029 \cdot a$.

Виразимо з рівняння (13) диференціал dx через dy . Як вище вже було зазначено, перед радикалом вибираємо знак “плюс”:

$$dx = \sqrt{2} \sqrt{\frac{y - \frac{a}{3}}{2C_1 + \frac{a}{3} - y}} \cdot dy. \quad (24)$$

Підставимо диференціал (24) у функціонал (23). У результаті дістанемо

$$T_1 = \sqrt{2C_1 \cdot \frac{1+k}{g}} \int_{a/3}^a \frac{dy}{\sqrt{(y-a/3)(2C_1+a/3-y)}}. \quad (25)$$

Обчислимо інтеграл, що стоїть у формулі (25). За допомогою заміни змінних його можна перетворити до безрозмірного вигляду та проінтегрувати:

$$\int_{1/3}^1 \frac{dt}{\sqrt{(t-1/3)(1,362-t)}} = 1,871.$$

Отже, величина функціонала (25) дорівнює (нагадаємо, що $2C_1 = 1,029 \cdot a$)

$$T_1 = 1,898 \sqrt{\frac{1+k}{g}} a. \quad (26)$$

Як неважко побачити, мінімальний час T_1 швидкодії в цій задачі залежить від параметра a похилої площини, коефіцієнта k дисипації енергії, а також від координат стартової M і фінішної N точок, через які проходить брахістохрона.

Для другої траєкторії з урахуванням $y = x$ функціонал (5) матиме вигляд

$$\begin{aligned} T_2 &= \sqrt{\frac{1+k}{2g}} \int_{a/3}^a \sqrt{\frac{3}{x-a/3}} dx = \\ &= \sqrt{\frac{1+k}{g}} a \int_{1/3}^1 \sqrt{\frac{3}{t-1/3}} dt. \end{aligned} \quad (27)$$

Обчислення інтеграла (27) дає таку величину:

$$T_2 = 2 \cdot \sqrt{\frac{1+k}{g}} \cdot a. \quad (28)$$

Порівнюючи отримані результати (25) і (28), можна пересвідчитись, що $T_1 < T_2$.

Розглянемо третю траєкторію – альтернативну криву $MN(x; y(x); a - y(x))$ (де $x \in [a/3, a]$ – параметр цієї кривої), яка лежить на похилій площині, причому змінні x і y зв'язані між собою рівнянням

$$y(x) = \frac{3}{4a} x^2 + \frac{a}{4}. \quad (29)$$

Крива (29) (а це є проекція брахістохрони на площину OXY) являє собою параболу, яка з'єднує дві граничні точки старту

$M(a/3, a/3, 2a/3)$ і фінішу $N(a, a, 0)$. Опускаючи проміжні перетворення, одразу запишемо шуканий інтеграл швидкодії:

$$T_3 = \sqrt{a \cdot \frac{1+k}{g}} \int_{1/3}^1 \sqrt{\frac{6+27t^2}{9t^2-1}} dt.$$

Після інтегрування дістанемо

$$T_3 = 2,208 \sqrt{\frac{1+k}{g}} a.$$

І знову можна констатувати, що $T_1 < T_3$.

Висновки

У роботі поставлена і розв'язана задача про брахістохрону для матеріальної точки, яка без початкової швидкості починає рухатись по похилій площині в однорідному гравітаційному полі з урахуванням дисипації енергії. Дисипативна функція описується квадратичною функцією швидкості руху матеріальної точки. Побудовано функціонал часу, із використанням якого аналітично і в замкненій формі виведено параметричні рівняння просторової брахістохрони, що лежить на похилій площині. Результати дослідження проілюстровано графічно. Показано, що отримана в досліджуваній задачі проекція брахістохрони на площину OXZ не є циклоїдою. У стартовій точці M встановлено напрямок вектора початкової швидкості матеріальної точки брахістохрони.

Проведено порівняльний аналіз часу швидкодії для трьох шляхів: 1) для знайденої брахістохрони; 2) для першого альтернативного шляху по відріжку MN руху матеріальної точки на похилій площині між заданими точками M старту і фінішу N ; 3) для другого альтернативного шляху на похилій площині, проекцією якого на координатну площину OXY є параболу, що з'єднує точки $\bar{M}(a/3, a/3, 0)$ і $N(a, a, 0)$.

Встановлено, що мінімальний час швидкодії залежить лише від параметра a похилої площини, коефіцієнта k дисипації енергії, а також від координат стартової M і фінішної N точок, через які проходить брахістохрона.

У постановках подальших задач цього наукового напрямку буде розглянуто брахістохронний рух матеріальної точки по трансцендентній поверхні в однорідному гравітаційному полі.

References

- [1] J. Bernoulli, "Problema novum ad cuius solutionem mathematici invitantur", *Acta Eruditorum*, vol. 15, pp. 264–269, 1696.
- [2] W. Dunham, *Journey Through Genius*. New York: Penguin Books, 1991, 304 p.
- [3] I.M. Gelfand and S.V. Fomin, *Calculus of Variations*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, Inc., 1963, 232 p.
- [4] H. Erlichson, "Johann Bernoulli's brachistochrone solution using fermat's principle of least time", *Eur. J. Phys.*, vol. 20, no. 5, pp. 299–304, 1999. doi: 10.1088/0143-0807/20/5/301
- [5] N. Ashby *et al.*, "Brachistochrone with Coulomb friction", *Am. J. Phys.*, vol. 43, no. 10, pp. 902–906, 1975. doi: 10.1119/1.9976
- [6] A.M.A. van der Heijden and J.D. Diepstraten, "On the brachistochrone with dry friction", *Int. J. Non-Linear Mechanics*, vol. 10, no. 2, pp. 97–112, 1975. doi: 10.1016/0020-7462(75)90017-7
- [7] S. Lipp, "Brachistochrone with Coulomb friction", *SIAM J. Control Optim.*, vol. 35, no. 2, pp. 562–584, 1997. doi: 10.1137/S0363012995287957
- [8] V. Covic and M. Veskovic, "Brachistochrone on a surface with Coulomb friction", *Int. J. Non-Linear Mechanics*, vol. 43, no. 5, pp. 437–450, 2008. doi: 10.1016/j.ijnonlinmec.2008.02.004
- [9] J.C. Hayen, "Brachistochrone with Coulomb friction", *Int. J. Non-Linear Mechanics*, vol. 40, no. 8, pp. 1057–1075, 2005. doi: 10.1016/j.ijnonlinmec.2005.02.004
- [10] B. Vratnatar and M. Saje, "On analytical solution of the brachistochrone problem in a non-conservative field", *Int. J. Non-Linear Mechanics*, vol. 33, no. 3, pp. 489–505, 1998. doi: 10.1016/S0020-7462(97)00026-7
- [11] H.A. Yamani and A.A. Mulhem, "A cylindrical variation on the brachistochrone problem", *Am. J. Phys.*, vol. 56, no. 5, pp. 467–469, 1988. doi: 10.1119/1.15755
- [12] D. Palmieri, "The brachistochrone problem, a new twist to an old problem", Undergraduate Honors Thesis, Millersville University of PA, 1996.
- [13] P.K. Aravind, "Simplified approach to brachistochrone problem", *Am. J. Phys.*, vol. 49, no. 9, pp. 884–886, 1981. doi: 10.1119/1.12389
- [14] H.H. Denman, "Remarks on brachistochrone-tautochrone problem", *Am. J. Phys.*, vol. 53, no. 3, pp. 224–227, 1985. doi: 10.1119/1.14125
- [15] G. Venezian, "Terrestrial brachistochrone", *Am. J. Phys.*, vol. 34, no. 8, p. 701, 1966. doi: 10.1119/1.1973207
- [16] A.S. Parnovsky, "Some generalisations of the brachistochrone problem", *Acta Physica Polonica*, A 93 Supplement, pp. 5–55, 1998.
- [17] G. Tee, "Isochrones and brachistochrones", *Neural, Parallel Sci. Comput.*, vol. 7, pp. 311–342, 1999.
- [18] H.F. Goldstein and C.M. Bender, "Relativistic brachistochrone", *J. Math. Phys.*, vol. 27, no. 2, pp. 507–511, 1986.
- [19] G.M. Scarpello and D. Ritelli, "Relativistic brachistochrone under electric or gravitational uniform field", *Z. Angew. Math. Mech.*, vol. 86, no. 9, pp. 736–743, 2006. doi: 10.1002/zamm.200510279
- [20] J. Gemmer *et al.*, "Generalizations of the brachistochrone problem", *Pi Mu Epsilon J.*, vol. 13, no. 4, pp. 207–218, 2011.
- [21] S. Mertens and S. Mingramm, "Brachistochrones with loose ends", *Eur. J. Phys.*, vol. 29, pp. 1191–1199, 2008. doi: 10.1088/0143-0807/29/6/008
- [22] E. Rodgers, "Brachistochrone and tautochrone curves for rolling bodies", *Am. J. Phys.*, vol. 14, pp. 249–252, 1946. doi: 10.1119/1.1990827
- [23] V.P. Legeza, "Quickest-descent curve in the problem of rolling of a homogeneous cylinder", *Int. Appl. Mech.*, vol. 44, no. 12, pp. 1430–1436, 2008. doi: 10.1007/s10778-009-0149-z
- [24] V.P. Legeza, "Brachistochrone for a rolling cylinder", *Mechanics of Solids*, vol. 45, no. 1, pp. 27–33, 2010. doi: 10.3103/s002565441001005x
- [25] V.P. Legeza, "Cycloidal pendulum with a rolling cylinder", *Mechanics of Solids*, vol. 47, no. 4, pp. 380–384, 2012. doi: 10.3103/S0025654412040024
- [26] L.D. Akulenko, "The brachistochrone problem for a disk", *J. Appl. Math. Mech.*, vol. 73, no. 4, pp. 371–378, 2009. doi: 10.1016/j.jappmathmech.2009.08.015
- [27] A. Obradovic *et al.*, "The brachistochronic motion of a vertical disk rolling on a horizontal plane without slip", *Theor. Appl. Mech.*, vol. 44, no. 2, pp. 237–254, 2017. doi: 10.2298/TAM171002015O
- [28] S.S. Gurram *et al.*, "On the brachistochrone of a fluid-filled cylinder", *J. Fluid Mech.*, vol. 865, pp. 775–789, 2019. doi: 10.1017/jfm.2019.70
- [29] L.P. Eltsgolts, *Differential Equations and Variational Calculus*. Moscow, SU: Nauka, 1974, 432 p.

В.П. Лезега, С.Г. Савчук

БРАХИСТОХРОННОЕ ДВИЖЕНИЕ МАТЕРИАЛЬНОЙ ТОЧКИ НА НАКЛОННОЙ ПЛОСКОСТИ В ОДНОРОДНОМ ГРАВИТАЦИОННОМ ПОЛЕ

Проблематика. Вариационная задача, которая поставлена и решена в данной работе, является естественным обобщением классической задачи Бернулли о поиске брахистохроны в вертикальной плоскости. В предложенной постановке она является новой и актуальной с практической точки зрения в таких областях, как машиностроение, транспорт и логистика, спортивно-массовые мероприятия и т.д.

Цель исследования. На наклонной плоскости найти такую кривую, двигаясь по которой без начальной скорости в однородном гравитационном поле из одной заданной точки в другую точку этой плоскости материальная точка осуществит такой переход за минимальное время.

Методика реализации. Для достижения поставленной цели в работе использовались классические методы вариационного исчисления, а именно уравнение Эйлера.

Результаты исследования. Построен функционал времени, с использованием которого аналитически выведено дифференциальное уравнение пространственной брахистохроны, которая лежит на наклонной плоскости. После его интегрирования в замкнутой форме получено алгебраическое уравнение брахистохроны. Результаты исследования проиллюстрированы графически. В стартовой точке M брахистохроны установлено направление вектора начальной скорости материальной точки. Проведен сравнительный анализ быстродействия для оптимальной кривой – брахистохроны – и двух альтернативных путей движения материальной точки.

Выводы. Доказано, что проекция брахистохроны на плоскость Oxz не является циклоидой. Показано, что вектор начальной скорости материальной точки в стартовой точке M брахистохроны перпендикулярен оси абсцисс. Установлено, что минимальное время быстродействия зависит от параметра α наклонной плоскости, коэффициента k диссипации энергии, а также от координат стартовой M и финишной точек N , через которые проходит брахистохрона.

Ключевые слова: вариационная задача; брахистохрона; циклоида; уравнения Эйлера; функционал времени; время быстродействия.

V.P. Legeza, S.G. Savchuk

BRACHISTOCHRONOUS MOTION OF THE MATERIAL POINT ON AN INCLINED PLANE IN A UNIFORM GRAVITATIONAL FIELD

Background. The variational problem, which is posed and solved in this work, is a natural generalization of the classical problem of I. Bernoulli about the search for brachistochrones in a vertical plane. In the proposed formulation, it is new and relevant from a practical point of view in such areas as engineering, transport and logistics, sports events, etc.

Objective. The aim of the paper is to find such a curve on an inclined plane, moving along which, without an initial velocity in a uniform gravitational field, from one given point of the plane to another, the material point will make such a transition in the shortest time.

Methods. To achieve this goal, the classical methods of the calculus of variations were used, namely, the Euler equation.

Results. A time functional is constructed, using which the differential equation of the spatial brachistochrone, which lies on an inclined plane, is analytically derived. After its integration in a closed form, an algebraic brachistochrone equation is obtained. The results of the study are illustrated graphically. At the starting point M of the brachistochrone, the direction of the initial velocity of the material point is established. A comparative analysis of the transition time for the optimal brachistochrone curve and two alternative paths of motion of the material point is carried out.

Conclusions. It is proved that the projection of the brachistochrone on the plane Oxz is not a cycloid. It is shown that the vector of the initial velocity of the material point at the starting point M of the brachistochrone is perpendicular to the x -axis. It was established that the minimum time of transition depends on the parameter α of the inclined plane, the energy dissipation coefficient k , and also on the coordinates of the starting M and finishing N points through which the brachistochrone passes.

Keywords: variational problem; brachistochrone; cycloid; Euler equations; time functional; transition time.

Рекомендована Радою
факультету прикладної математики
КПІ ім. Ігоря Сікорського

Надійшла до редакції
16 січня 2019 року

Прийнята до публікації
25 квітня 2019 року